

28. Пашаева Н.М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв. – М., 2007.
 29. Ронге М. Разведка и контрразведка. – СПб, 2004.
 30. Див.: Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. 2-е видання, доповнене. – Львів, 1999. – С.87–88.
 31. Frasz Z. Florian Ziemiałkowski (1817–1900). Biografia polityczna.– Wrocław; Warszawa; Kraków.– 1991.
 32. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1993.– С.54.
 33. Zygmunt L. Polacy w austriackich obozach barakowych dla uchodźców i internowanych. – Kraków, 1929.– S.101,103.

Сухий А.Н., Лозинская И.Г. Положение украинского населения в Галичине в начале Первой мировой войны и репрессии австрийской власти

В статье проанализировано положение украинцев в Галичине на начальном этапе Первой мировой войны и репрессии местной администрации и военных в отношении к украинскому гражданскому населению; интернирование галицких украинцев в концентрационные лагеря Талергоф и Терезин. Выяснено отношение украинских политиков к репрессивным акциям.

Ключевые слова: Галичина, Первая мировая война, репрессивные акции, военно-полевые суда, Талергоф, Терезин

Sukhyi O., Lozynska I. The Situation of Ukrainian Population of Galicia at the Beginning of the First World War and the Repression of the Austrian Authorities

The article deals with the analyses of the Ukrainians' situation in Galicia at the initial stage of the First World War and the local administration's and officer's repression against the Ukrainian civilian population; Galician Ukrainian internment to the concentration camps Talerhof and Terezin. Ukrainian politicians found out relevant to the repressive actions.

Key words: Galicia, First World War, the repressive action, military field courts Talerhof, Terezin.

УДК 94(092)(477.64)

В. Г. Бондаренко

**ГАВРИЛО ГОРДІЄНКО – ВІЛЬНИЙ КОЗАК З ОЛЕКСАНДРІВСЬКА,
НАУКОВЕЦЬ І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ**

У статті досліджується життя і діяльність Гаврила Гордієнка, особлива увага приділяється його діяльності у часи національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Його внесок у наукове і громадсько-політичне життя Української діаспори. Аналізується місце та роль його мемуарів для вивчення історії України XX ст. Архівні документи, періодична преса, мемуари стали джерельною базою статті.

Ключові слова: Вільне козацтво, українська діаспора, Г. Гордієнко, Українська революція.

Події Української революції і війн за незалежність 1917-1921 рр. залишаються в центрі уваги науковців і широкої громадськості України. Це пояснюється як розмахом і важливістю подій цього часу, так і практичним досвідом для розбудови сучасної держави. Значна увага приділяється громадсько-політичному життю української діаспори 1921-1991 рр., де формувалися різноманітні політичні концепції, ідеологія, політичні організації і партії які є актуальними і сьогодні. Зрозуміло, що всі ці події пов'язані із життям та діяльністю окремих людей. Їх світогляди, діяльність впливали і формували історичну дійсність. Тому важливим є дослідити біографії учасників революційних подій і діячів української діаспори, тим більше, що багато з них починали свій життєвий шлях у полум'ї боротьби за незалежність України у 1917-1921 рр., а продовжили її на еміграції, де активно брали участь у громадсько-політичному житті і культурно-освітній діяльності.

Історична біографістика, як частина історичної науки вивчає діяльність окремих осіб у контексті відповідної епохи. Деякі вчені вважають біографістику одним із методів вивчення історії. На терені нашої країни історико-біографічна традиція започаткована в XI ст. Нестором-літописцем, перу якого належать життя Бориса і Гліба, ігумена Печерського Феодосія, а також історичні портрети давньоруських князів у "Повісті минулих літ". Ця традиція набула подальшого розвитку у вітчизняній історичній науці, особливо у XIX – XX ст. у працях Д. Бантиш-Каменського, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського, І. Крип'якевича та ін. За радянського періоду внаслідок цілеспрямованого втручання партійних органів у працю істориків відбувалося знеособлювання історії, було штучно звужено тематичні межі біографістики. Нехтування загальноприйнятими в науці принципами історизму та об'єктивності призвели до нівелювання і приниження ролі особи в історії [1, с.35]. Українська зарубіжна історіографія приділяла увагу на відміну від радянської, видатним діячам українського національно-визвольного руху (М. Грушевському, С. Петлюрі, П. Скоропадському), але недостатню увагу звертала на рядових його учасників. Найбільшим за розмахом і доступністю став проект енциклопедії українознавства у 11 томах, де подавались біографічні довідки багатьох діячів української діаспори і учасників Української революції [2].

З проголошенням незалежності України розпочався якісно новий етап розвитку української історичної біографістики. Вона об'єктивно посіла одне з провідних місць у тематиці історичних досліджень. З'явилися біографічні праці довідкового характеру, де досліджувались життєписи багатьох українських діячів XX ст. [3; 4]. Багато досліджень присвячується окремим видатним особистостям України [5; 6]. Окрему галузь

біографістики складали праці присвячені військовим діячам України [7; 8]. Серед дослідників виділимо В. Савченка, який створив цілу низку історичних біографій діячів ХХ ст. [9-13]. Окремо необхідно зазначити книги Р. Ковалю, які відносяться до біографічного жанру. Відсутність або низька якість наукового апарату, заангажованість, брак теоретичних та практичних вмій в методиці роботи з джерелами знижують наукову цінність цих праць [14-19]. Отже, історична біографістика за роки незалежності України зробила певні успіхи, але потребує подальшого розвитку.

Серед мало досліджених проблем є життя та діяльність діячів вільнокозацького руху. За виключенням П. Скоропадського, інші керівники та учасники цього руху в Україні та на еміграції залишаються невідомими для науковців та громадськості. Незначна увага приділяється біографіям козаків та старшин Вільного козацтва на Півдні України. Серед них необхідно назвати ім'я Гаврили Гордієнка (1902-1982 рр.). Його мемуари "Під щитом Марса" були використані у книгах Р. Ковалю, але біографічна довідка є невеликою за обсягом [15, с.48-61,373]. Тому на наш погляд, необхідно дослідити життя і діяльність діяча вільнокозацького руху, науковця, громадсько-політичного діяча української діаспори Гаврили Максимовича Гордієнка.

У статті аналізується участь цього діяча в українських національно-визвольних змаганнях 1917-1921 рр. та його оцінка цих подій. Досліджуються громадсько-політична діяльність та наукові досягнення Гаврили Гордієнка на еміграції. Розглядається його внесок як автора мемуарів важливого джерела у вивченні подій Української революції на Півдні України та національно-визвольного руху в Україні та на еміграції 1921-1980 рр. Джерельною базою дослідження стали архівні документи, періодична преса, мемуари.

Гаврило Максимович Гордієнко народився 7 (20) квітня 1902 р. у м. Олександрівську. Згідно родинних переказів, його рід походив із задунайських козаків, які повернулися на Запоріжжя у 1829 р. З цього часу вони проживали у м. Олександрівську і були його спадковими міщанами. Рід його був єдиний у місті і предки Гаврило втратили свою войовничість. Дід та батько були дрібними торговцями і ремісниками, а також працювали і робітниками. Жили вони у робітничому селищі Карантинка (Калантирівка) біля залізниці. Родина була писемною і поважала читання книг.

Родина Гордієнків зберігала подвійну лояльність, тобто була російськими патріотами і не забувала свого козацького коріння. Гаврило Гордієнко згадував, що у багатьох простих міщан були книги і статті Якова Новицького. Місцем, де збиралися ті, хто не забував своє минуле, була могила кошового отамана Задунайської Січі Йосипа Гладкого [20]. Навчався Гаврило у вищій початковій школі, яку закінчив у 1916 р. У 1917 р. він вступив до вчительської семінарії. Цей навчальний заклад був демократичним і національно-свідомим, бо більшість учнів були вихідцями з українських сіл Олександрівського повіту. Інші навчальні заклади міста були більше проімперські налаштовані, а особливо чоловіча і жіноча гімназії. З іншого боку, технічне і комерційне училища мали демократичний характер.

Лютнева революція 1917 р. активізувала молодь України, яка взяла активну участь в революційних подіях. Молоді люди із завзяттям брали участь у демонстраціях і мітингах, вступали до політичних партій і організацій. Не був винятком і вільнокозацький рух. Перша вільнокозацька організація на Півдні України "Одеська Січ" складалася з молоді, а її керівником став 17-річний Ю. Липа (майбутній видатний діяч та ідеолог ОУН-УПА) [21]. Гаврило Гордієнко також брав активну участь в маніфестаціях та мітингах. Він згадував, що поступово почали з'являтися жовто-блакитні прапори, а на його грудях жовто-блакитна стрічка. Українські маніфестації почали заповнювати Пушкінський майдан та Соборну вулицю. На заклик Української Центральної ради мешканці міста припинили платити податки які надсилалися до Петрограду. Після проголошення І-го Універсалу навпаки вишикувалися черги для внесення податків українській владі. Гаврило Гордієнко запам'ятав почуття територіального патріотизму тих часів. Молоді росіяни, народжені в Україні, підтримували Українську Центральну раду. Гаврило писав: "... На всіх маніфестаціях, де треба було показати українство, на першому пляні в українському вбранні завжди красувався гімназист Сільвестров, самий справжній росіянин, який був готовий видряпати очі тому, хто поспробував би заперечувати його українство! І він не був єдиний! Прокидалася й говорила не тільки кров, але й стихія! Хто пожив в Україні, подихав її повітрям, споживав блага української землі, той уже не міг не відчувати на своїй душі сили української стихії і в час пробудження України його поривало до гурту, до української спільноти..." [22, с.107].

Важливе місце у житті юнака відіграла "Просвіта". Батько Гаврило став членом "Просвіти" навесні 1917 р., а юнак користувався великою бібліотекою. Членом товариства він не міг бути, бо йому не було ще й 16-ти років. Вдома у Гордієнків були тільки "Кобзар", "Енеїда" і деякі переклади іноземних авторів на українську, а в бібліотеці "Просвіти" була велика кількість книжок. На просвітнянських заходах він познайомився з багатьма свідомими українцями, вивчав і вдосконалював рідну мову. Душею "Просвіти" були вихідці з Галичини і Буковини: "... Та все-таки "окрасою" Просвіти були два галичани, хоч один із них був, здається буковинець, Кметь і Осадчий. Вони говорили по-українському й були нам зразком золота повної проби 96. Себто вони були стопроцентовими українцями, мали густовишито українські сорочки. Хоч були вони з військовополонених з австрійської армії, але за часів австрійської окупації 1918 року їх якість переховали й урятували від репатріації на батьківщину! Вони поодружувалися з місцевими українками. Яка їхня доля була далі, точно не знаю, хоч до мене доходили різні чутки про їхню долю під більшовиками..." [22, с.112]. Взагалі герой цієї розвідки вважав "Просвіту" найвищим досягненням українства в добу національно-визвольних змагань.

Велике враження на молоду людину справив I-й Універсал та українізація війська. Гаврило Гордієнко згадував, що якась українська військова частина за запрошенням Української повітової Ради прибула до міста і загрожувала Раді робітничих і солдатських депутатів неприємностями, якщо вона буде і надалі виступати проти автономії України. Новим кроком в усвідомленні державотворчих завдань місцевим населенням став III-й Універсал УЦР. 21 листопада 1917 р. Гаврило Гордієнко брав участь у мітингу на честь його проголошення. Незважаючи на мороз зібралась значна кількість людей. Вів зібрання і читав Універсал відомий український художник і голова повітової Ради Ю. Магалецький. У параді на честь свята брала участь і сотня Вільного козацтва. Юнак уважно спостерігав за подіями 12-13 грудня 1917 р., коли в рідному місті точилися бої між червоногвардійцями і матросами і українським військом. Після встановлення радянської влади, почалися розстріли і репресії. Гаврило Гордієнко у березні 1917 р. зробив свій політичний вибір. До цього його підштовхнули заборони на діяльність церкви у лютому 1918 р., репресії і ненависть під час панахиди по Т. Шевченку з боку більшовиків. "... Минулого 1917 року на radoшах, що відбулася революція, то й забули мабуть відправити панахиду за спокій душі Тараса Шевченка, але цього року то вже хтось догадався заініціювати і в Соборі відбулася панахида за спокій душі Тараса Шевченка. Тоді в очах советської влади Шевченко був таким самим "контролю", як напр. і Грушевський, тоді большевицькі банди ще викалювали очі на портретах Шевченка й самі портрети його профанували, дерли, топтали їх. Тому може як раз панахида по Шевченкові й звернула увагу советської влади на церкву. Одного прекрасного дня в лютому 1918 року советська влада заявила, що закриє Собор, якщо не збереться вистачаюча кількість підписів у голосуванні, щоб Собор не закривати. І ми, православні, масово рушили в церкву підписуватися за збереження Собору. І так Собор був відстояний!" [22, с.129].

У березні Гаврило вступає до підпільної організації Вільного козацтва, яка готувала збройне повстання в Олександрівську. Гордієнко під керівництвом українських старшин І. Соріна, І. Марківа, А. Гребенника готується до повстання, але більшовики раптово відступили з міста і воно не відбулося [23]. Місто було захоплене австро-німецькими військами, до нього прибули Українські січові стрільці та Запорізький корпус П. Болбочана. Гаврило Гордієнко познайомився з молодими галичанами і вирішив під їх впливом вступити до українського війська. З цього часу багато сторінок його життя було пов'язано з армією. Тому майбутні мемуари він назвав "Під щитом Марса". Г.М. Гордієнко так пояснював цю назву: "...На порозі двадцятого століття автор появився на світ Божий. Це століття, як мало яке інше, так позначилося брязканням мечів об щити, що автор для цього тому спогадів вибрав назву "Під щитом Марса", бо в ньому й будуть згадані події переважно зв'язані з брязканням мечів. Інші томи спогадів будуть присвячені іншим галузям людського життя та діяльності. Щодо назви цього тому спогадів, то не було ніякої можливості назвати його щиро по-українському, бо наш нарід у цілій своїй тисячолітній історії виявився таким миролюбним, що навіть у своєму пантеоні не сотворив собі божества війни" [22, с.9].

У квітні 1918 р. почалося формування 2-ї Самокатної сотні 2-го Запорізького пішого полку Запорізького корпусу. На гроші місцевих мешканців її формував сотник Ширяй. Протягом двох тижнів до її складу записалося 150 юнаків вчительської семінарії, чоловічої гімназії та навколишніх сіл. У сотні було 14 кулеметів і 14 самокатів. Переворот 29 квітня 1918 р. козак цієї сотні Гаврило Гордієнко та всі його побратими зустріли з недовірою і ворожістю. Сотня відмовилася присягати Українській Державі. Військовий міністр генерал Рогоза відвідав Олександрівськ і провів огляд Запорізького корпусу. Через дві доби після його відвідин сотня була розформована, а козаки і старшини перейшли до інших частин або розійшлися по домівкам. Герой цієї розвідки повернувся до навчання у вчительську семінарію.

За спогадами Г. Гордієнка, населення Олександрівська всіх національностей слабо підтримувало Українську Державу. Не дивно, що повстання Директорії знайшло активну підтримку серед місцевого населення.

17 листопада 1918 р. козаки, свого часу розформовані за небажання присягнути гетьману, зібралися в Олександрівську. Щоб легально озброїтися, почали записуватися до вартової сотні, на чолі якої стояли колишні вільні козаки. Семінаристи і вільні козаки без бою роззброїли Державну варту, яка нараховувала 50 осіб. Місто опинилося під владою повстанців, з довколишніх сіл почали прибувати значні повстанські загопи, але вони були погано організовані і озброєні. З кадрів 47-го пішого полку почав формуватися Хортицький полк армії УНР [14, с.83]. Про зміну влади в Олександрівську згадував козак Микола Носик: "... Звістка вмить обійшла всі кутки повіту. До республіканських військ вступило багато селянської молоді та семінаристів. Вчительська семінарія змушена була закрити свої старші класи за браком учнів" [24]. З Олександрівська на допомогу катеринославським вільним козакам вислали невеликий, але добре озброєний загін з кулеметами і двома гарматами (всього дві сотні козаків) [25]. Олександрівські козаки прославилися у Катеринославі під час боїв з прихильниками білої ідеї офіцерами 8-го корпусу. "Та сила відваги, що була в юнаків, загінотизувала їхніх ворогів", – згадував козак Хортицького полку Микола Носик [24].

Після здобуття влади в Олександрівську представники Директорії оголосили мобілізацію молоді у військо. Прибуло багато молодих людей які бажали захищати незалежність України, але не було грошей на їх утримання, зброї, одягу. Мобілізована молодь почала розходитися, а Хортицький полк відійшов з міста. Вільне козацтво піддавшись агітації махновців роззброїло старшин і вступило до Революційної повстанської армії України (махновців). Гаврило Гордієнко вважав, що провина за відсутність українського війська покладається на австро-німецьких окупантів які заважали формуванню української регулярної армії [22, с.159-160]. Г.М. Гордієнко залишився у місті і продовжив навчання у семінарії. До міста повернулася радянська влада яка продовжила політику репресій. Людей розстрілювали на міському цвинтарі і біля

паркану заводу “Дека” посеред білого дня. Навесні 1919 р. українська молодь почала таємну працю по підготовці повстання в Олександрівську.

Місцем новітньої Запорізької Січі була обрана Лиса гора вниз по Дніпру від Олександрівська. Повстанці відрили окопи і скористалися старою сторожою лісничого для проживання. Більшість загону склали юнаки з Олександрівська та навколишніх сіл, а також старшини армії УНР. Його чисельність була до 50-ти осіб, він одержав назву – Лисогірський повстанський партизанський курінь (ЛППК). На чолі куреня стояли отаман Чайковський та Іван Марків (двоюрідний брат Г. Гордієнка). Протягом квітня-травня 1919 р. проводились мітинги у навколишніх селах – Біленьке, Мар’ївка, Тарасівка. Селяни підтримували повстанців харчами, але не поспішали вступати до куреня. Не зважаючи на це йому вдалося перерізати перевезення по Дніпру і позбавити Київ та Росію реквізованих більшовиками продуктів у селян. Загони Червоної армії та чекістів спробували ліквідувати повстанців, наступаючи від Мар’ївки та з пароплавів від Дніпра. Наступ був відбитий, повстанці захопили полонених і зброю. Курінь брав участь у повстанні проти більшовиків у червні 1919 р. у Нікополі. Гаврило Гордієнко неодноразово вступав у бої під Томаківкою, Марганцем, Кам’янкою. Після евакуації повстанців з Нікополя він був заарештований з 27 товаришами у с. Верхній Рогачик Мелітопольського повіту. Щасливо уникнув розстрілу у с. Веселому і перебував у Мелітопольській в’язниці більше трьох тижнів. Йому пощастило втекти і повернутися в серпні 1919 р. до Олександрівська. Під час денікінської окупації він переховувався від мобілізації і був свідком антиукраїнської політики білогвардійців та єврейських погромів.

Про переслідування “Просвіти” Г.М. Гордієнко у своїх спогадах писав: “... Гірше потерпіла від “білого двіжєнія” наша “Просвіта”, яка в роках 1918/19 містилася в приміщенні “Народного Дому” на Пушкінській площі. Скоро по приході денікінської влади в наше місто, в “Народному Домі” розмістилися частини якогось полку. Вояки того полку, як побачили, де вони знаходяться, спеціально зацікавилися бібліотекою “Просвіти”, яка тоді нараховувала тисячі томів. Книги розміщувалися в численних шафах під склом. Вояки шафи порозбивали, книги понижали, потоптали, попалили. З великим ризиком сторож “Народного Дому” Хомаза, батько мого побратима в дальшій боротьбі Петра, трохи врятував тих книг, які він брав мов би також палити, бож у ті роки з паливом була вічна біда! [22, с.206]. Пізніше з’ясувалось, що вояками цього полку були бувші москвофіли з Галичини і Буковини, тобто українці.

Г. Гордієнко був очевидцем перебування махновців в Олександрівську у 1918-1919 рр. Своє ставлення до цієї сили він подавав так: “... Ми, міське населення, незалежно від наших політичних поглядів і нашої національної свідомости, махновцям не симпатизували, бо в тому рухові не бачили ніяких виглядів на майбутнє! Це не “білі”, не “червоні”, які під своїми кольорами мали якісь ідеї, нам прихильні, чи не прихильні, але ідеї! А махновці були “чорні”, і під тим кольором не видно було ані натяку на щось іншого, відмінного, не такого, яке є тепер, тому вони не були улюблєнцями маси населєння [22, с.211]. Узимку 1919-1920 рр. лютували голод, тиф та холод. Не зважаючи на це була створена Юнацька Громада – культурно-освітня організація учнівської і робітничої молоді. До неї входило біля 230 осіб. Головою був Кузьма Діхтяренко, а секретарем – Гаврило Гордієнко. Ця організація проводила екскурсії, лекції, організувала театральні вистави. Вона мала аполітичний характер. Все ж таки до міста доходили чутки про боротьбу українських військ на Правобережжі. Довідавшись з радянських газет про Варшавський договір, українські патріоти з Олександрівська розгубились і не все зрозуміли. Вже на еміграції, характеризуючи цю подію і причини поразок української революції, Г. Гордієнко аналізував: “... Варшавський договір 1920 року був не першим звеном у бесконечному ланцюгові нашої праісторичної національної трагедії: все кликали якихось печенігів, чи половців, татар, чи шведів, чи німців, чи нарешті поляків! Петлюра тут ні при чому! Не покликав би Петлюра, то покликав би їх Лівіцький, чи якийсь інший – енко! Коли за три роки революції занедбали й не виховали собі кадрів, борців за Україну, то цілком логічно треба було звертатися за поміччю до чужинців. І так нечисленна верства української інтелігенції, яка могла б усвідомлювати український нарід, будити його, організувати його, гуртувати його в сотні, в полки, в загони, в фаланги, гострити мечі й давати їм у руки, – перебувала закордоном у різних непотрібних місцях: все в тому ланцюгові – шукати поміччю у чужинців! То хто ж тоді повів би український нарід до перемоги?! Не було кому, бо все оте, що я тут розписую, то це все макові зерна, а села наші аж кишили від маси здорового чоловічого населєння, яке було вже вишколене на фронтах світової війни! Це все були готові вояки, тільки додати їм дещо національного виховання, земельки, а не повертати її попереднім власникам, залізної дисципліни і перемога була б за нами! [22, с.228].

У червні 1920 р. Гаврило закінчив вчительську семінарію і одержав звання “Народний вчитель”, але замість школи опинився у повстанських загонах. У липні-серпні 1920 р. на півночі Олександрівського повіту та Півдні Катеринославського діяв Вовнізький Повстанський Відділ (ВПВ). Його підтримували селяни сіл Вовніги, Військове, Августинівка, Катеринівка, Андріївка. Отаманом був знов-таки Іван Марків, який одержав псевдонім Чорна Хмара та Іван Бондаренко (відомий вільнокозацький отаман 1917-1919 рр.). Відділ нападів на продовольчі загони та представників Радянської влади. Наприкінці серпня він був розгромлений, а козаки і старшини розійшлися. Повернувшись до Олександрівська напочатку вересня 1920 р. Г.М. Гордієнко знову вступив до повстанських загонів. Місто було зайняте врангелівцями, які заключили угоду з представниками УНР. Тому було дозволено формування добровольчих українських загонів у складі Російської армії генерала П. Врангеля. В Олександрівську був сформований Український повстанський Хортицький курінь. На чолі його стояв отаман Чорна Хмара (І. Марків). Бунчужним 1-ї сотні став Гаврило Гордієнко. Він брав активну участь у спробі форсування Дніпра біля села Біленьке і був поранений. Разом із куренем у складі Катеринославського повстанського коша вільнокозацьких військ

Гаврило відступав до Криму. Кіш був евакуйований разом з кубанськими козаками до Стамбулу у листопаді 1920 р. Пізніше повстанці опинилися на острові Лемносі, де разом з кубанцями жили у важких умовах. Після неодноразових звернень до командування Антанти катеринославські повстанці опинились в таборах Румунії. У 1921-1922 рр. Г. Гордієнко працював на важких роботах у таборах для інтернованих осіб, а потім у Бухаресті. У столиці Румунії він познайомився з Н. Махно і неодноразово з ним зустрічався. У грудні 1922 р. після однієї невдалої спроби Гаврило нелегально перейшов кордон Румунії і Чехословацької республіки і потрапив до Праги.

У 1923 р. він здав екзамен за середню освіту і став студентом Української господарської академії. Навчався Г. Гордієнко на агрономічно-лісовому факультеті з 1924-1928 рр., захоплювався ботанікою і агрономією і одержав диплом інженера-агронома, потім продовжив навчання в академії і Високому педагогічному інституті. Став професорським стипендіатом в Українській господарській академії. У 1931 р. одружився з Неонілою Омельчук. У 1932 р. переселяється на Закарпаття і починає працювати народним вчителем. Продовжує займатися науковою роботою особливо по флорі карпатських луків та їх сільськогосподарському використанню. Бере участь у 1938-1939 рр. в подіях боротьби за незалежність Карпатської України. Був серед членів Карпатської Січі [26].

Під час Другої світової війни Гаврило перебував на примусових роботах у Чехословаччині, Німеччині, Австрії. Активно співпрацював з Українською національною радою. У 1945 р. опинився у Західній Німеччині і почав працювати в Українському технічно-господарському інституті. З 28 червня 1945 р. інститут функціонував у Німеччині (м. Регенсбург). Це був приватний навчальний заклад із заочним навчанням. З 1952 р. інститут став науково-дослідною інституцією і працював у Мюнхені. 16 травня 1946 р. на професорській раді агрономічно-лісового факультету Гордієнка обрали доцентом ботаніки УТГІ. Після 1949 р. багато викладачів і науковців починає переїжджати до США і Канади. 16 березня 1949 р. Г.М. Гордієнко перебирається до США. 27 вересня 1954 р. він одержав звання професора в Українському технічному інституті у Нью-Йорку [27, с.295,299].

Активну участь герой цієї статті брав у громадсько-політичному житті української діаспори. Він був серед засновників та активних членів Української революційно-демократичної партії (УРДП). Партія була заснована у 1946 р. в Німеччині українськими емігрантами з Наддніпрянської України, які сповідували українське відродження 20-х рр. ХХ ст. та були прибічниками ОУН під керівництвом І. Мітрінги. Керівником партії довгий час був відомий український письменник І. Багрянний. Партія виступала за революційну боротьбу з радянським тоталітарним режимом за незалежність України. Г. Гордієнко довгий час був Головою партійного суду. Активно працював у станиці Українського Вільного козацтва у Нью-Йорку, публікувався в журналі “Українське козацтво”.

Важливе значення для української мемуаристики мали його спогади “Під щитом Марса” обсягом понад 1000 сторінок. Перший та другий томи спогадів Г. Гордієнка побачили світ при його житті у 1976-1977 рр., а останній третій том після його смерті у 1983 р. Мемуари охоплюють як часи національно-визвольних змагань, так і події на еміграції. Значну цінність вони мають для вивчення історії 1917-1920 рр. на Запоріжжі, подій пов'язаних з Українською господарською академією, історією Карпатсько-Української держави, для вивчення наукового і громадсько-політичного життя після Другої світової війни у Німеччині і США. Мова спогадів жива і яскрава, але не завжди літературна. Оцінки автора цікаві і нестандартні. Як всі твори цього жанру вони не позбавлені заангажованості і суб'єктивності. У мемуарах Г. Гордієнка багато світлин і копій документів, що підвищує їх цінність. Помер Г.М. Гордієнко 29 серпня 1982 р.

Отже, життя і діяльність Г.М. Гордієнка залишається зразком служіння Україні, як під щитом Марса, так і на ниві освіти і науки. Він ще молодою людиною обрав це служіння і не зважаючи на всі складнощі пройшов його до кінця. На наш погляд, життя та діяльність Г.М. Гордієнка потребують подальшого дослідження, а особливо на еміграції.

Джерела та література

1. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посіб. / [Литвин В.М., Гусев В.І., Слюсаренко А. Г. та ін.]. – К., 2002.
2. Енциклопедія українознавства. – Т.І-ХІІІ. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949 – 1980.
3. Історія України в особах: ХІХ-ХХ ст. / [Войцехівська І., Аблицов В., Божко О. та ін.]. – К., 1995.
4. Верстюк В.Ф. Діячі УЦР. Біографічний довідник. – К., 1998.
5. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. – К., 2001.
6. Реєнт О.П. Павло Скоропадський. – К., 2003.
7. Колянчук О. Генералітет українських визвольних змагань. – Львів, 1995.
8. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). – К., 2007. – Кн. 1.
9. Савченко В.А. Авантюристи гражданской войны: Историческое расследование. – Харьков; М., 2000.
10. Савченко В. Атамань казачьего войска. – М., 2006.
11. Савченко В.А. Махно. – Харків, 2005.
12. Савченко В.А. Павло Скоропадський – останній гетьман України. – Харків, 2008.
13. Савченко В.А. Симон Петлюра. – Харьков, 2004.
14. Коваль Р.М. Багряні жнива Української революції: Воєнно-історичні нариси. – К., 2005.
15. Коваль Р.М. За волю і честь: Невигадані історії і вояцькі біографії. – К., 2005.
16. Коваль Р.М. Коли кулі співали: Біографії отаманів Холодного Яру і Чорного лісу. – К.; Вінниця, 2006.
17. Коваль Р.М. Операція “Заповіт”. Чекістська справа №206. – К.; Вінниця, 2007.
18. Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К., 2001.
19. Коваль Р.М. Ренесанс напередодні трагедії. – К., 2003.

20. Гордієнко Г. Отаман Йосип Гладкий / Г. Гордієнко // Українське козацтво. – 1975. – №1.
21. Липа Ю. Одеська "Січ" // Українське козацтво. – 1972. – №3.
22. Гордієнко Г.М. Під щитом Марса. – Філадельфія, 1976. – Т.1.
23. Гордієнко Г. Хто визволив Олександрівськ в 1918р. // Українське козацтво. – 1974. – №2.
24. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.3795. – Оп.5. – Спр.78.
25. Наша справа. – 1918. – 26 листопада.
26. Література і мистецтво. – 1985. – 20 лютого.
27. Гордієнко Г.М. Під щитом Марса. – Філадельфія, 1983. – Т.3.

Бондаренко В. Г. Гаврило Гордиенко – вольный казак с Александровска, научный и общественно-политический деятель украинской диаспоры

В статье исследуется жизнь и деятельность Гаврилы Гордиенко, особенное внимание уделяется его деятельности в период национально-освободительной борьбы 1917-1921 гг. Его вклад в научную и общественно-политическую жизнь украинской диаспоры. Анализируется место и роль его мемуаров для изучения истории Украины XX ст. Архивные документы, периодическая пресса, мемуары стали источниками этой статьи.

Ключевые слова: Вольное казачество, украинская диаспора, Г. Гордиенко, Украинская революция.

Bondarenko V. G. Gabriel Gordienko is free cossack with Aleksandrovsk, research worker and public-political figure of the Ukrainian diaspora

Life and activity of Gabriel Gordienko is explored in the article, especially in times of national liberation competitions 1917-1921 year. His payment is examined in scientific and public-political life of the Ukrainian diaspora. The springing value of his memoirs is analysed for the study of history of Ukraine of XX age. The archived documents periodic press and memoirs are the springing base of the article.

Key words: Free the cossacks, Ukrainian diaspora, G. Gordienko, Ukrainian revolution.

УДК 94(=512.143):[323.15:297]"1917/1920"

Д. А. Прохоров

**ЕТНОПОЛІТИКА І НАЦІОНАЛЬНО-КОНФЕСІЙНІ ОБ'ЄДНАННЯ
В КРИМУ В 1917–1920 РР.: ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ КРИМСЬКИХ
КАРАЇМСЬКИХ ОБЩИН**

Метою запропонованої статті є аналіз історії діяльності національно-конфесійних об'єднань караїмів в умовах зміни політичних режимів в Криму в період з 1917 по 1920 рр. У публікації використовувалися матеріали, що зберігаються у фондах Державного архіву АР Крим, а також відомості, що містяться в статистичних звітах, збірках документів і пресі того часу.

Ключові слова: Крим, караїми, етнополітика, Лютнева революція, громадські об'єднання, органи конфесійного самоорядування.

Досліджування проблем воєнної, політичної та економічної історії Кримського півострова в період з 1917 по 1920 рр. свого часу проводили А.К. Бочагов, В. Єлагін, Т. Бояджієв, М. Бунегін, Б. Вольфсон, П.І. Гарчев, М. Рос, О.Г. і В.Г. Зарубіни, В.Ф. Шарапа і К.К. Лінев, А.В. Мальгін, В.М. Брошеван, В.І. Корольов та ін. [1-18]. У публікаціях вищезгаданих дослідників надано практично вичерпну інформацію з цього питання. Проте, слід зауважити, що етнічну і конфесійну ситуацію, що склалася в Криму у цей період, в історіографії практично не було висвітлено. На окремий розгляд в контексті вказаної теми заслуговує історія караїмських общин півострова. Метою запропонованої статті є аналіз історії діяльності національно-конфесійних об'єднань караїмів в умовах зміни політичних режимів в Криму в період з 1917 по 1920 рр. У публікації використовувалися матеріали, що зберігаються у фондах Державного архіву АР Крим, а також відомості, що містяться в статистичних звітах, збірках документів і пресі того часу.

У 1917 р. Крим в етнічному і конфесійному відношенні був досить строкатим регіоном. Національний склад півострова виглядав таким чином. По перепису 1917 р. на півострові проживали 808903 особи; з них росіяни і українці – 49,4 % (399785 тис.), кримських татар і турок – 26,8 % (216968 тис.), євреїв (включаючи кримчаків) – 8,4 % (68159 тис.), німців – 5,1 % (41374 тис.), а також греків, вірмен, болгар і пр.; всього – 34 національності. Караїмів в Криму в 1917 р. проживало 9078 осіб [13, с.56].

Після Лютневої революції 1917 р. в Криму помітно поживляється суспільне життя. Формуються різні політичні сили; на хвилі загальнодержавних трансформацій активізуються різноманітні національні партії і товариства. Перевлаштування політичної і соціальної сфери не могло не торкнутися і караїмських громад. Спочатку і буржуазні, і соціалістичні, а також національні організації проголосили про свою єдність і лояльність Тимчасовому уряду. 17 березня 1917 р. під головуванням караїма А.Я. Хаджі в Сімферополі відбулися спільні збори партії кадетів, які висловилися за встановлення демократичної республіки і однакості рад з Тимчасовим урядом до кінця війни [19, с.131]. Серед активістів партії кадетів слід також назвати караїма С.С. Крима – майбутнього главу другого Кримського крайового уряду [20, с.97-108]. Підтримали Тимчасовий уряд і помірні соціалісти – соціалісти-революціонери (есери) і меншовики.